

Innehåll

Del I INLEDNING

1. Bakgrund, syfte och frågeställningar 17
 - Bakgrund 17
 - Syfte och frågeställningar 23
2. Teoretiska utgångspunkter 25
 - Könsmakt och heteronormativitet 25
 - Intersektionalitet 30
 - Könade sexualiteter och sexualiserade kön 34
 - Motstånd 40
 - Konstruktionen av ett vi 49
 - Disposition 54
3. Metod och metodologi 59
 - Metodologi 59
 - Urval och diskussion kring fallet 69
 - Metod, material, genomförande, framställning och etiska aspekter 77

Del II POSITIONERNA

4. Det ifrågasatta könet 89
 - Humanisering 90
 - Motidentifiering 92
 - Disidentifiering 94
 - Feministiskt ståndpunktstagande 98
 - Avslutande analys 100

5. Heterosexuellas motstånd mot heteronormativitet 105
 Kan man vara feminist och hetero? 106
 En positiv politisk heterosexualitet? 110
 Avslutande analys 115
6. Den politiserade lesbiskheten 121
 Känslor och politik 122
 Lesbisk separatism 127
Gränser mellan vi och dem 128
Medel eller mål? 131
Motnormers makt 133
 Lesbiska parrelationer 137
 Avslutande analys 139
7. Bögar – med smutsen som vapen 143
 Bögen avpolitiserad 144
 ”Bög är ett bra ord” 149
 Från bögseparatism till queera samarbeten 151
Fjollfront 152
”Det är ju inte sådana vi är” 155
Göteborgs Queerinstitut 156
 Avslutande analys 159
8. Den ideala bi/poly/pansexualiteten 165
 Den ideala bisexualiteten 167
Det egentliga idealet: poly/pansexualitet 169
 En sexualitet i sin egen rätt? 171
 Avslutande analys 177

Del III PRAKTIKERNA

9. Kläderna och håret – att använda sig själv som symbol 185
 Kläder och andra attribut 185
”Bara du inte ser ut som en vanlig heterobrud” 187
Kjol och andra feminina markörer 192
Bar hud 195
 Hår på rätt ställe 197
Frisyrer 197
Håriga kvinnor 198
Skägg 202

Parodiska strategier kring hår, kläder och andra attribut	204
<i>Män som leker killar</i>	205
<i>Dragkings</i>	207
Avslutande analys	210
10. Det ”genusprogressiva” självet – att överskrida sina egna gränser	215
Könsöverskridande strategier	217
<i>Poäng på genusprogressivitetsskala och genuspoliser</i>	217
<i>Tjejkast omdefinierat</i>	221
Sitta fast i könsnormativa diskurser	224
<i>Att kompromissa för att överleva</i>	225
<i>Att byta blöjor med en hand</i>	226
Avslutande analys	229
11. Rummet – att ta och ge plats	233
”Brötiga kvinnor” kräver plats i rummet	234
Männen backar?	236
Att välja sina slagfält – om sexism i rörelsen	238
Avslutande analys	243
12. Sexet – om sexuella praktiker	247
Det invanda spelbrädet	248
Penetrationens primat utmanat?	255
Preventivmedelsförhandlingar	259
Tal om ”jämnt sex”	266
Ambivalent pornomotstånd	273
<i>Kritik mot pornografin</i>	274
<i>Rättsisemärkt porr?</i>	277
S/m- och fetischpraktiker	283
Avslutande analys	288
13. På hemmafronten	
– något nytt?	293
Tvåsamhet eller öppna relationer?	294
Stjärnfamilj istället för kärnfamilj	299
<i>Kärnfamiljen</i>	300
<i>Storfamiljen och kollektivet</i>	303
<i>Feministisk barnuppfostran</i>	306
Avslutande analys	307

Del IV AVSLUTNING

14. Konklusioner	315
En motsägelsefull bild	315
I. Positioner/praktiker	317
II. Begripligheter/obegripligheter	319
III. Normmotstånd/motståndsnormer	321
IV. Konstruktioner/essenser	322
V. Jämställthet/könsmakt	323
Motståndets möjligheter och begränsningar	324
Summary	327
Litteratur	337
Bilaga	349

Del I

INLEDNING

I. Bakgrund, syfte och frågeställningar

Bakgrund

Det var nog ett par somrar sedan som jag såg en kille på stan som hade kjol. Som *var grymt sexig alltså*. Så jag har köpt ett par kjolar och så där, mest vid festliga tillfällen, men det är väldigt uppskattat. Det är ju på något sätt *för att bryta mot* könsrollerna. (...) Och å ena sidan finns det någon slags *strävan att framstå som man också*. Men det finns också en väldigt *stark strävan att bryta mot det*. Jag tycker det är kul på flera sätt att bryta mot de mönstrena. Och det är på något sätt mitt mål. Jag *vill ju komma bort från* könsrollerna, jag vill *ju bli av med dem helt*. (...) Även om man vill bryta mot det *så är jag trots allt manlig*. Man ska *inte bli den här fjollan* som... jag vet inte om det fortfarande finns någon sådan *rädsla att framstå som omanlig*. (...) Det är i allra högsta grad en *politisk handling* men samtidigt tycker jag det är väldigt *kul också*. (...) Jag drar ju fortfarande någon *gräns* för vilken typ av kläder jag tar på mig. Som jag kan tycka är *lite synd*. Jag kan gå och se saker i skyltfönster och tycka ”ja, det där skulle vara snyggt. Men det där är för uppenbart kvinnokläder” (mina kursiveringar).

I citatet ser vi hur mannens användande av traditionellt feminina kläder förhandlas fram i relation till föreställningar om manlighet, omanlighet, heterosexualitet och homosexualitet. Motsättningen mellan att vilja bryta mot könade normer och att vilja uppfylla dem tar sig uttryck i ambivalens. Å ena sidan vill han göra uppror mot det manliga, å andra sidan vill han framstå som manlig för att inte riskera att bli betraktad som ”fjolla”.

Han ger uttryck för både det handlingsutrymme och de gränser som finns för hans motstånd. Detta citat inleder boken för att det rymmer många av avhandlingens centrala frågor och teman. Jag kommer därför att återknyta till detta citat i min beskrivning av avhandlingens syfte. Allt motstånd mot normer kring kön och sexualitet görs inom en specifik ordning för hur kön och sexualitet är konstruerade, vilket sätter gränser för vad som är möjligt för de olika könen att säga och göra. I slutändan handlar det om vilka liv som är möjliga att leva. Mannen i citatet är en av de aktivister i den utomparlamentariska vänstern i Göteborg som jag intervjuat för denna avhandling. De är bland annat feminister, djurrättsaktivister, queeraktivister, anarkister, syndikalister, antirasister, antifascister, frihetliga socialister och aktivister för globala rättvisefrågor. De kämpar för att förändra samhället på många olika plan och det som fokuseras i denna studie är deras motstånd mot dominerande normer kring kön och sexualitet. Jag ställer frågor som har att göra med vad de gör motstånd mot, vilka strategier de använder, hur deras alternativ ser ut och hur de gör när ideal krockar med praktik.

Under mitt arbete med denna studie har jag många gånger fått frågan om varför jag valt dessa aktivister som empiriskt fokus; ”de är väl ändå ganska extrema.” Jag har tre argument för detta val. För det första tycker jag mig i denna grupp se de mest intensiva feministiska och sexualpolitiska/queera försöken till förändring av normer kring kön och sexualitet. Även där aktivismen främst är inriktad på andra frågor, som till exempel djurrättsfrågor, så finns feminism med på den politiska agendan – eller som en intervjuperson uttrycker saken: ”I djurrättsrörelsen är det nästan mer tabu att titta på porr än att äta en köttbulle.” Min tanke är att en rörelsekultur som denna, där tydliga motståndsideal, strategier och normer finns, borde vara ett bra exempel på en miljö där motståndets möjligheter och begränsningar prövas.

För det andra betraktar jag denna politiska aktivism som en fortsättning på den politiska aktivismen på 1960- och 70-talen. Det finns uppenbara kopplingar mellan dessa två perioder. De som på 1960- och 70-talen var aktiva i exempelvis freds-, student- och kvinnorörelsen var i likhet med dagens aktivister också unga och upproriska. Jag föreställer mig att det etablerade samhället också då klappade dessa aktivister på huvudet och benämnde deras idealism och aktivism som ”en ungdomsrevolt som

går över med tiden”. Huruvida den gått över eller inte är en empirisk fråga, men poängen här är att det är svårt att föreställa sig de stora förändringar som skedde från 1960-talet och framåt utan den starka mobilisering som dessa rörelser åstadkom.¹ Exempel på dessa förändringar är allmän barnomsorg, ökad tillgänglighet till preventivmedel, legalisering av abort, ökad andel kvinnor på den offentliga arbetsmarknaden och inte minst den offentliga debatt om kön som startades och som lett till att jämställdhet blivit ett införlivat begrepp i den svenska politiken – och har bildat vad jag skulle vilja kalla en jämställdhetsdiskurs. Det har också inneburit att ”kvinnligt” och ”manligt” började betraktas som instabila konstruktioner som är möjliga att förändra. De alternativ som dagens aktivister skapar ger oss en glimt av hur nya köns- och sexualitetsmönster *kan* komma att se ut, på samma sätt som de alternativ som den politiska rörelsen på 1960- och 70-talen gjorde.² Uttrycket ”det personliga är politiskt” som myntades 1969 av Carol Hanisch,³ medlem i den amerikanska radikalfeministiska gruppen Redstockings, är i hög grad aktuellt även bland de aktivister jag intervjuat och jag är intresserad av att undersöka hur detta gestaltar sig hos dem.

-
- 1 Givetvis är många fler aktörer involverade i denna förändringsprocess, bland annat var RFSU en stark kraft som medverkade till förändringar på det sexuella området. För fördjupning i sexualdebatten på 1960-talet, se Lennerhed, 1994. Dessutom spelar större samhällseliga och politiska skeenden stor roll, som exempelvis behov av arbetskraft; se till exempel Schmitz, 2007, s. 91-102.
 - 2 Margaret E. Kekk & Kathryn Sikkink skriver i linje med detta att de nya sociala rörelserna – nätverken – är beroende av den sorts globala politik och civila samhälle som växte fram ur 1960 och -70-talens aktivism. Se Kekk & Sikkink, 1998, s. 14. Donatella della Porta & Mario Diani, 1999/2006, s. 96, skriver: ”The ’1968 generation,’ for example, has remobilized in various waves of protest – latest in the global justice campaigns.” De påpekar dock noga att referenser till det förflutna alltid sker selektivt och alltid inbegriper en viss brytning med det förflutna. Se också Thörn, 1997a.
 - 3 Hanisch skriver att essän ursprungligen publicerades i *Notes from the Second Year: Women’s Liberation in 1970* och att det inte var hon som satte rubriken på sin text. Se <http://carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>. Förutom på nätet finns essän tillgänglig i *Radical Feminism. A Documentary Reader*, 1969/2000, red. Barbara A. Crow, s. 113-116. Se även Weedon, 1999, Thörn, 1997a, Thörn, 2002a, Isaksson, 2007, Schmitz, 2007, Hallgren, 2008 samt Larsson, 2009. Se även klassikerna, till exempel Millett, 1969/1971, Greer 1970/1985 samt Mitchell, 1971. Mitchell, 1971, s. 13f samt 38f, använder begreppet erfarenhetspolitik och skriver på s. 14: ”The ’politics of experience’ fuses the personal and the political.”

För det tredje finns i denna grupp aktivister ofta en kritik mot den rådande jämställdhetsdiskursen i Sverige. Den anses ha exkluderande och heteronormativa drag. Denna kritik vill jag undersöka närmare.

Jag vill redan här tydliggöra några av de viktigaste utgångspunkterna för denna studie. En central utgångspunkt i denna avhandling är att vi lever i en heteronormativ könsmaktsordning. Detta feministiska antagande utgör kontexten för de analyser jag gör och de teoretiska utgångspunkter jag har. Med begreppet könsmaktsordning vill jag peka på den strukturella maktrelation mellan könen som jag menar finns. Könsmaktsordning respektive jämställdhet mellan könen är bärande begrepp i två olika diskurser. Könsmaktsdiskursen betonar konflikt, systemkritik och revolution. Jämställdhetsdiskursen betonar konsensus, dialog och reformism. Därmed inte sagt att de representerar helt oförenliga synsätt. De båda diskurserna är i realiteten inte åtskilda, utan överlappar varandra. En annan skillnad mellan könsmaktsdiskursen och jämställdhetsdiskursen är att den förra hävdar att gruppen kvinnor är förtryckta av gruppen män medan den senare är könsneutral. Jämställdhet är vad jag skulle vilja kalla en del av Sverige så som vi vill se det, en bild av det så kallat svenska, och är dessutom en statlig ideologi.⁴ Etnologen Lena Martinsson formulerar det som att jämställdheten är en kulturell kraft som inte går att undkomma: ”Jämställdhet är sålunda ett av nutidens ständigt återkommande och tvingande resonemang, omöjligt att undvika och ett måste att förhålla sig till.”⁵ I linje med sociologen Anna Norberg menar jag att jämställdhetsdiskursen inkluderar ”till exempel forskning på området, politik och myndighetsinformation, samt debatter som förs i massmedia.”⁶ Det jämställdhetsarbete som bedrivits utgör den bas gentemot vilken aktivisterna i mitt material talar och agerar. Jämställdhetsdiskursen kan, med Martinssons ord, betraktas som en potential för formerande av alterna-

4 Se till exempel de los Reyes & Mulinari, 2005, kapitel 7, där de diskuterar hur svenskhet skapas med hjälp av jämställdhetsdiskursen, där kontraster mellan ”vi” – jämställda svenskar – och ”de” – patriarkala invandrare – framhävs. Se även Björnberg & Kollind, 2003, s. 14ff, som skriver att jämställdhetsfrågan har blivit en integrerad del av den svenska politiken och att det finns politisk enighet kring det positiva med jämställdhet. Trögföränderliga normer utpekas som en av de viktigaste orsakerna till att förändringarna trots det går så långsamt. Se även Gustavson, 2006, s. 190, som kallar den för en nationell folklore.

5 Martinsson, 1997, s. 84.

6 Norberg, 2009, s. 33.

tiva livsformer.⁷ Inte desto mindre ser jag problem med jämställdhetsdiskursen. Liksom alla diskurser är den normerande och disciplinerande. När Diana Mulinari och Paulina de los Reyes pekar på dess disciplinerande drag lyfter de fram hur den prioriterar och osynliggör, inkluderar och exkluderar: etniskt, heteronormativt och klassmässigt.⁸ I linje med detta hävdar Norberg att jämställdhetsdiskursen är normgivande, på så sätt att den förser oss med specifika perspektiv och undanhåller andra. Vissa former av ojämlikhet lyfts fram, medan andra osynliggörs. Det ideal som enligt henne lyfts fram är det heterosexuella, svenska, tvåsamma paret med barn.⁹ Den svenska jämställdhetsdiskursen tenderar dessutom att betrakta heterosexualitet som något rämligen självklart samt att utgå ifrån en dikotom könsmodell. Detta gör den heteronormativ. Det finns uppenbara problem också med könsmaktsbegreppet. Ett av dem är risken för essentialism då könen betraktas som så statiska att det inte går att förändra dem utan att hela systemet måste ändras. Dessutom bygger också detta begrepp på en dikotom könsmodell. En stor skillnad ligger i de olika diskursernas verkningsfält, där jag, i linje med vad jag skrivit ovan, ser jämställdhetsdiskursen som en statligt sanktionerad ideologi vilket innebär dominans och stora möjligheter att definiera vad som anses önskvärt och legitimt.

En andra utgångspunkt för denna studie är det intersektionella perspektivet. Maktordningar kring kön och sexualitet är tätt sammanvävda och analyser av kön kräver ett beaktande av sexualitet och vice versa. Trots att kön och sexualitet betraktas som ömsesidigt beroende i mycken feministisk forskning finns det relativt lite forskning som visar *hur* denna intersektion ser ut. I det inledande citatet framstår intersektionen tydligt. Sexualitetsordningen – uttryckt genom att mannen inte vill betraktas som fjolla, det vill säga som homosexuell – är tätt sammanvävd med könsordningen – det är genom att bryta för mycket mot det traditionellt manliga som han skulle kunna bli betraktad som fjolla.

7 Martinsson, 1997, s. 112ff. Se även Gustavson, 2006, s. 189ff, som skriver att jämställdhetsdiskursen är en förutsättning för att genusfrågor kan diskuteras i det offentliga. Hon är dock kritisk till hur den exkluderar frågor relaterade till sexualitet.

8 de los Reyes & Mulinari, 2005, s. 83ff samt s. 110.

9 Norberg, 2009, s. 33f.

Ännu en viktig utgångspunkt i denna studie är att förändringar är beroende av tidigare struktureringar, eftersom det är dem vi utgår ifrån och befinner oss i när vi gör motstånd. Aktivisterna tar avstamp ifrån, försöker gå bortanför, positionerar sig i opposition till, och kompromissar med rådande maktordningar och därmed framträder dessa mycket tydligt. Försöken att överskrida gränser synliggör just dessa gränser.¹⁰ Ofta undersöks *antingen* makten *eller* motståndet och man tenderar att lyfta fram antingen stabilitet eller förändring. Genom att låta makten utkristalliseras genom motståndspraktikerna synliggörs det dynamiska spelet dem emellan och den samtidiga produktionen av förändring och reproduktion. Motstånd görs *samtidigt* som makt reproduceras. Dessutom kan samma handling både stabilisera och förändra.¹¹ Genom analys av motståndet belyses alltså maktrelationerna; motståndsstrategierna utpekar makten genom sin antagonism.¹² Motstånd betraktas ibland som en reaktiv handling, det vill säga enbart som ett svar på en ordning, men i den här studien visar jag att motstånd ofta innehåller utopiska element som pekar bortom det rådande, mot vad som uppfattas som en bättre ordning. Det är alltså kreativt och produktivt, inte bara reaktivt.¹³ De alternativ som motståndshandlingarna upprättar innebär i sig nya ordningar och normer. De är inte fria från maktrelationer. Att de är situerade här och nu och präglas av både den rådande ordningen och nya ordningar leder till frågan om hur det möjliga motståndet ser ut. Mitt fokus ligger på *förändringsorienterat handlande* och inte på själva förändringen i sig. För att kunna analysera förändringar krävs ett längre tidsperspektiv än denna avhandling tillåter och ett tydligt ”före och efter”. Däremot erbjuder de förändringsorienterade handlingarna riktningar och pekar på vilka förändringar som eftersträvas.

Avhandlingen heter *Passionerad politik*. Känslor är starka drivkrafter för aktivisternas motstånd. De är också centrala i själva praktikerna. Det handlar både om att motståndet genomsyras av känslor av olika slag, men också om att aktivisterna, som ett led i motståndet, disciplinerar sina

10 För vidare diskussion om detta se till exempel Lilja & Vinthagen, 2009, s. 53.

11 Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 45f. Se även Hetherington, 1997, kapitel 2 och 3, där han argumenterar för att alternativa ordningar alltid upprättar nya sociala ordningar, Lilja & Vinthagen, 2009, s. 85f samt Thörn, 1997a, s. 389.

12 Foucault, 1982/1986, s. 178f.

13 Se Lilja & Vinthagen, 2009, s. 51ff.

känslor. Önskade känslor disciplineras bort och önskade känslor frammanas. Oavsett vilken riktning disciplineringen tar skulle jag vilja påstå att iscensättningen av den är passionerad och att talet om den präglas av passion; man skulle kunna säga att de disciplinerar sig på ett passionerat sätt.¹⁴ Ofta har de utåtriktade aktionerna en passionerad dramaturgi; de iscensätter starka känslor och/eller vill väcka starka känslor hos betraktaren. Den ex-tas som Judith Butler, professor i litteratur och juridik, talar om finns bland de aktivister jag intervjuat. Butler ser ex-tas som en av grunderna för skapandet av ett ”vi”. Ex-tas beskrivs som att vara utanför sig själv, utom sig, av sorg, politisk vrede eller sexuell passion.¹⁵ Huvudsakligen är aktivisterna utom sig av politisk vrede, men också av sorg och ibland sexuell passion. Slutligen vill jag lyfta fram den dimension av passion som handlar om lidande som kan orsakas av yttre förtryck och begränsningar. Detta kan vara en drivkraft för motstånd, som hos icke-heterosexuella vars passion, i bemärkelsen begär och kärlek, riktas mot ”fel” kön, bestraffas och därmed kräver motstånd för att kunna existera. Vardagsmotståndet präglas av passion genom det allvar med vilket det genomförs. Lek och allvar finns sida vid sida.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna avhandling är att analysera motstånd mot heteronormativ könsmyndighet. Genom att analysera motståndsstrategier och erfarenheter av att göra motstånd vill jag säga något mer generellt om möjligheterna och begränsningarna för motstånd mot heteronormativ könsmyndighet samt om de nya normer som upprättas i och genom motståndet. Detta gör jag genom en fallstudie av unga politiska aktivister i den så kallade utomparlamentariska vänstern i Göteborg. Denna grupp har en gemensam rörelsekultur och är alltså vald av strategiska skäl, något jag diskuterar mer ingående i metodkapitlet. Det motstånd som stu-

14 Jfr Goodwin, Jasper & Polletta, 2001, s. 3, där de skriver om hur icke-våldssaktioner kräver ett stort mått av ”emotion management” för att byta ut vrede mot kärlek. Se även Wettergren, 2005, s. 98ff.

15 Butler, 2004/2006, s. 39. Särskrivningen av ordet extas (ec-stasy) används av Butler.

deras i denna avhandling har, som det inledande citatet visar, karaktär av normbrytande och gränsöverskridande, vilket synliggör just normer och gränser. Aktivisterna har höga och ofta välartikulerade ideal som ibland krockar med känslor och praktik. Mannen i citatet *vill* bryta mot det manliga, men samtidigt *vill* han *inte* framstå som omanlig eller fjolig. I avhandlingen söker jag finna motsägelser som denna samt besvara frågan om hur aktivisterna hanterar dem. Eftersom rörelsekulturen inte är ett autonomt, ”fritt” rum, utan en del av samhället, har aktivisterna att förhålla sig till normer som kommer både ”inifrån” rörelsekulturen och ”utifrån” det omgivande samhället. Jag vill undersöka vilka strategier som används för att hantera motsättningar mellan dessa och, inte minst, de motsättningar som finns inom rörelsen respektive inom den dominerande ordningen. Genom att analysera möjligheter och begränsningar för det motstånd som dessa aktivister gör synliggörs både rådande ordningar, möjliga alternativ och nya normer. I det inledande citatet exemplifieras möjligheterna med att mannen faktiskt har köpt några kjolar och även har använt dem. Begränsningarna synliggörs genom att normbrytandet stannar vid risken för att betraktas som ”fjolla”.

Frågeställningar:

- Vilka möjligheter och begränsningar för motstånd mot heteronormativ könsmyndighet kan urskiljas i aktivisternas tal?
- Vilka ambivalenser finns i de motståndsstrategier som används och de erfarenheter som görs av de politiska aktivisterna?
- Vilka nya normer uppstår i de alternativ som skapas genom motståndet?
- Vilka motsägelser finns mellan ideal och praktik och hur hanteras dessa av aktivisterna?

I följande kapitel redogör jag för teoretiska perspektiv och utvecklar för avhandlingen viktiga begrepp. Därefter presenterar jag avhandlingens struktur och innehåll i form av en disposition.